

## درس هشتم:

### اخلاق معیشت

#### اهداف درس

- ۱ آشنایی با نگرش درست درباره پول و ثروت؛
- ۲ آشنایی با قواعد اخلاقی مرتبط با معیشت؛
- ۳ توانمندسازی دانشجو در مدیریت سرمایه، مصرف و پس‌انداز.

#### نمایش نامه آرتوور میلر

«سال‌ها پیش، کسی که حالت بد بود و نمی‌دانست با خود چه کند، می‌رفت کلیسا، انقلاب می‌کرد، و از این قبیل. امروز تو حالت بد است؟ نمی‌توانی سردریباوری رستگاری چیست؟ برو خرید.»<sup>۱</sup>

شاید کمی تعجب‌آور باشد که ببینیم در این نقل قول از نمایش نامه میلر، خرید کردن به عنوان پادزهر بدحالی تجویز شده‌است. با این‌همه، در قرن بیست‌ویکم، خرید کردن، البته بعد از فضای مجازی، به عنوان سرگرمی مطلوب، در بسیاری از کشورهای سرمایه‌داری کار بسیار رایجی شده‌است. «خرید کردن» شاید برای توصیف آنچه آدم‌ها هنگام رفتن به مراکز خرید انجام می‌دهند عبارت دقیقی نباشد؛ آن‌ها می‌خورند، می‌نوشند، می‌گردند، چیزی می‌خrend، اما به کالای توی ویترین مغازه‌ها و به همدیگر هم نگاه می‌کنند. زل زدن، نگاه کردن، تماشا کردن (چه به صفحهٔ تلویزیون و چه در اماکن خرید یا ورزشگاه‌ها) به فعالیت مهم اجتماعی بدل شده‌است. پژوهشگران مطالعات سبک زندگی مسئلهٔ «صرف» را هویت‌بخش نگرش‌ها و رفتارهای انسان مدرن می‌شمارند.<sup>۲</sup> تأثیر مصرف در هویت و منزلت اجتماعی انسان مدرن تعیین‌کنندهٔ رفتارهای اقتصادی در سبک زندگی است. بنابراین مدیریت رفتارهای اقتصادی (معیشت) امری ضروری است.

۱. استوارت، درآمدی بر فهم جامعهٔ مدرن: اشکال اجتماعی و فرهنگی مدرنیته، ص ۱۷۱.

۲. همان.

فهم‌های عامیانه و نادرست از باورهای دینی، مانند برداشت نادرست از زهد، توکل و تدبیر الهی، نگرش منفی و غلطی را دربارهٔ ثروت و پول در جامعهٔ دینی ایجاد می‌کنند. یکی از دلایل برخی رفتارهای اجتماعی در جامعهٔ ایران، مثل تنبلی، بی‌حرکتی، توقع نابجا از خدا و اهل بیت و...، برآمده از رسوخ تلقی‌های نادرست دربارهٔ مفاهیم ناب دینی مذکور است. در آیات و احادیث اسلامی، ویژگی‌هایی برای ثروت و پول بیان شده‌است: «مال خیر است»<sup>۱</sup>، «ثروت وسیلهٔ امداد مؤمنان است»<sup>۲</sup>، «مال رحمت خداست»<sup>۳</sup>، «با ثروت می‌توان در راه خدا جهاد کرد»<sup>۴</sup>، «خداوند بهشت را به‌ازای خرید مال، به بندۀ می‌دهد»<sup>۵</sup>، «ثروت رزق خداست»<sup>۶</sup>، «ثروت فضل الهی است»<sup>۷</sup>، «حب جمع مال از امور حلال برای اهداف درست مطلوب است»<sup>۸</sup>، «ثروت برکت می‌آورد»، «مال یاور تقواست»، «ثروت نعمت الهی محسوب می‌شود» و... آیا با این اوصاف می‌توان در ارزشمند بودن پول و ثروت و مال شک کرد؟ به یک مثال توجه کنیم: اگر همسایهٔ ما قصد سفر داشت و از ما خواست تا از منزل و فرزندش نگهداری کنیم، ما طبق برنامه، به غذا و بهداشت کودکش رسیدگی می‌کنیم، گل‌ها را آب می‌دهیم، از بسته بودن درهای منزل اطمینان حاصل می‌کنیم، از امکانات داخل منزل به حد ضرورت بهره می‌بریم، از وسائل منزل فقط با رضایت صاحب‌خانه استفاده می‌کنیم و در یک کلام، خانه و فرزند را همان‌گونه که تحويل گرفته‌ایم، به صاحب‌ش برمی‌گردانیم. مهم این است که نسبت به خانه و فرزند همسایه «احساس امانت» داریم، نه «مالکیت»، و با احساس امانت‌داری سعی می‌کنیم امانت‌دار خوبی باشیم و امانت را همان‌گونه که دریافت کرده‌ایم، بازگردانیم. حال احساس فرد به داشته‌های خود (مال و ثروت) باید همانند احساسی باشد که به خانه و فرزند همسایه دارد. او از این امکانات

۱. سورهٔ بقره، آیهٔ ۱۸۰.
۲. سورهٔ نوح، آیهٔ ۱۲.
۳. سورهٔ کهف، آیهٔ ۸۲.
۴. سورهٔ صف، آیهٔ ۱۱.
۵. سورهٔ توبه، آیهٔ ۱۱۱.
۶. سورهٔ بقره، آیهٔ ۳.
۷. سورهٔ اسراء، آیهٔ ۱۲.

۸. امام صادق علیه السلام: «لَا خَيْرٌ فِيمَنْ لَا يُحِبُّ جَمْعَ الْمَالِ مِنْ حَلَالٍ فَيَكْفَى بِهِ وَجْهُهُ وَيَقْضِي بِهِ ذِيَّهُ؛ خَيْرٌ نِيَّسْتُ در کسی که دوست نداشته باشد از راه حلال مال به دست آورد تا به‌وسیلهٔ آن آبرویش را حفظ کند و بدھکاری اش را پردازد» (شیخ کلینی، فروع کافی، ج ۵، ص ۷۲).

سودجویی و منفعت طلبی نمی‌کند، بلکه آن را برای رضای مالک اصلی و خالق هستی مصرف خواهد کرد.<sup>۱</sup> این مال و ثروت اولاً ارزشمند است و ثانیاً کسب آن مطلوب است.

### قانون قرآنی دربارهٔ ثروت

ثروت وسیلهٔ خوبی است، اگر در راه رضای خدا و حیات طبیه استفاده شود، و وسیلهٔ بدی است، اگر برای سودجویی و منفعت طلبی باشد. ثروت بد نیست، انباشت و دل‌بستگی به ثروت (تکاثر) بد است. به تعبیر آشنای فارسی، زرد وستی و مال پرستی نکوهیده است، نه تولید ثروت.

## دو. مدیریت معیشت

صرف ثروت در مسیر درست نیازمند مدیریت معیشت و اقتصاد در زندگی است. اساساً در نگاه دینی سه خصلت و ویژگی موجب شکل‌گیری زندگی مؤمنانه است:

۱. فهم درست از مفاهیم و آموزه‌های دینی؛
۲. مدیریت درست معیشت در زندگی؛
۳. صبر در برابر مشکلات و حوادث زندگی.

امام صادق علیه السلام: «لَا يَسْتَكِملُ عَبْدُ حَقِيقَةِ الإِيمَانِ حَتَّى تَكُونَ فِيهِ خِصَالٌ ثَلَاثُ الْفِقْهُ فِي الدِّينِ وَ حُسْنُ التَّقْدِيرِ فِي الْمَعِيشَةِ وَ الصَّبْرُ عَلَى الرَّزْيَا»<sup>۲</sup>; انسان حقیقت ایمان را به کمال نمی‌رساند، مگر آن‌که سه خصلت در او باشد: فهم عمیق در دین، برنامه‌ریزی درست در امر معاش، و شکیبایی در برابر گرفتاری‌ها.

در هم‌تینیدگی معیشت و ایمان، هم به خوبی نگرش درست دین به ثروت را نشان می‌دهد و هم اهمیت مدیریت ثروت و پول را در طول زندگی مشخص می‌کند. با این نگاه، گزاره‌های زیر در نگاه دینی و قرآنی نادرست‌اند:

۱. این قدر زحمت نکش؛ اگر خدا بخواهد، پولدار خواهی شد. اصلاً این تلاشت یعنی خدا را قبول نداری.
۲. زندگی مگر چقدر است که من بخواهم به فکر آینده فرزندانم باشم؟ آن را بچسب، فردا هم خدا بزرگ است.

۱. محمدتقی فعالی، *راز ثروت*، ج ۱، ص ۴۱.

۲. ابن‌همام اسکافی، *تکامل و طهارت روح*.